

Frederikshavn by, ligesom så mange andre danske byer, er fyldt med efterladenskaber fra 2. verdenskrig, der alle vidner om tiden fra 1940-1945 under besættelsen. Det store befæstningsområde som vi i dag kalder Bangsbo Fort, de utallige bunker rundt om i byen og ikke mindst krigskirkegården, er alle tydelige beviser på en uforglemmelig periode i Frederikshavns historie. Dette billede af byen, med de mange steder som er præget af besættelsestiden, tegner også et meget nøjagtigt og passende billede af, hvordan kommunens arkiver ser ud, og hvorledes besættelsestiden viser sig, eksempelvis i byrådssekretariatets arkiv. Herunder fremstår en række arkivæsker, med overskrifter såsom rationering, restriktioner, priskontrol, lejemål, tyske krigsgrave m.fl. Denne artikel fortæller lidt om hvad der gemmer sig bag disse overskrifter og giver et billede af, hvilke opgaver Frederikshavn kommune tog hånd om under besættelsen, da alle andre instanser blev varetaget af den tyske værnemagt.

Nogle af de første arkivalier vi finder i arkiverne fra besættelsestiden, er de mange rationeringsmærker. I arkiverne ligger de stadig i store farverige bundter, og vidner om en tid, hvor det ikke var muligt at købe mælk, brød, smør, kød, brændsel osv. uden disse små mærker.

Da der under krigen var mangel på fødevarer, blev der indført rationering på dagligvarer, som blev håndhævet ved, at kommunens beboere fik tildelt rationeringsmærker. Det blev derfor også kommunens opgave at lave distrikt planer for hele kommunen, hvor Frederikshavns beboere blev tildelt en forhandler af dagligvarer, som så fik tilladelse til kun at sælge den varemængde, som passede kundekredsen. Det medførte selvfølgelig en del problemer, som alle skulle løses af

kommunen. I arkiverne ser vi eksempler på utilfredshed blandt byens slagtere, fordi deres kundekreds ikke var af samme størrelse, hvilket gav en uretfærdig fordeling af varerne. I et andet tilfælde var en kvinde blevet uvenner med sin slagter, som efterfølgende havde nægtet at servicere hende. Dette medførte, at kvinden ikke kunne gå til en anden forhandler, da hun jo var tilknyttet et andet distrikt.

Der er ingen tvivl om, at det har været en kompliceret sag at fordele rationeringsmærker, i særlig grad fordi de blev tildelt hver enkelt borger. Det betød, at husstandsændringer fik stor betydning for tildelingen af mærkerne, eksempelvis til soldater, som selv skulle have rationeringsmærker med i værnepligt. Ligeledes blev der tildelt særlige

rationeringskort til Vitaminol til hver husstand med gravide kvinder og børn under 15 år.

I Frederikshavn kommunes arkiver fra besættelsestiden, fylder oplysninger om ejendomme størstedelen af arkivalierne fra perioden. De er opbevaret under mere sigende overskrifter såsom lejemål til tyskerne, erstatningskrav, overtagelse af ejendomme, reparationer m.fl. Da Frederikshavn, med sin strategiske havnebeliggenhed hurtigt blev et militært knudepunkt, skulle byen også huse mange soldater både under og efter krigen. Det betød, at rigtigt mange større bygninger såsom skoler, haller og diverse gårde og palæer blev overtaget af tyskerne til indkvartering af soldater. Når tyskerne ikke længere brugte bygningerne, blev de efterladt og kommunen stod med ansvaret for at få dem tilbage i rette stand og til deres oprindelige anvendelse og ejere. Arkiv-materialet består derfor af mange regninger og erstatningskrav til forbedringer af ejendomme i hele kommunen.

Allerede kort efter den 9. april 1940 stod Frederikshavn kommune over for en ny problemstilling , da tyske skibe ankom til havnen med 48 døde tyske soldater. Dette gav anledning til en overenskomst mellem Frederikshavn kommune, kirkegårdsudvalget og repræsentanter for besættelsesmagten om, at der blev etableret en krigskirkegård i Frederikshavn. Overenskomsten rummede flere forskellige bestemmelser, blandt andet at alle krigens faldne skulle feltmæssigt begraves, ligesom udenlandske søfolk, uden højtidelighed i kirken. Dertil krævede kirkegårdsudvalget, at alle faldne skulle begraves i kiste.

Frederikshavn Stadsarkiv B 6-12

Det skulle senere vise sig, at der i høj grad blev behov for en krigskirkegård i Frederikshavn, kun et halvt år efter etableringen blev krigskirkegården hjemsted for Danmarks største begravelse. Dette skete da det tyske troppetransportskib m/s Pionier sank i farvandet nord for Skagen den 2. september 1940.

Pionier havde 843 soldater om bord, da den blev ramt af en torpedo fra den engelske ubåd Sturgeon, og 338 mænd mistede livet. Af de omkomne blev 245 soldater bjærget og bragt til Frederikshavn krigskirkegård, hvor de blev begravet den 6. september i en stor fællesgrav.

Frederikshavn krigskirkegård har også en sektion til de allierede flyvere, som faldt under 2. verdenskrig. Her hviler flyvere fra følgende lande: Polen, Canada, England, New Zealand og USA. En del af de faldne er i dag blevet transporteret hjem, men mange pårørende insisterede på at lade de faldne hvile i Frederikshavn. De britiske gravsteder har det nationale emblem, service eller regiments mærke, hvorefter de er indgraveret med rang, enhed, dødsdato og alder, samt i enkelte tilfælde en inskription, valgt af de efterladte. De allieredes flyvergrave blev renoveret i 1950, hvor der blev opsat ens gravsten til alle de faldne.

Vi kan se ud fra kommunens arkiver, at de efterladte blev informeret, under og efter krigen, om dødsfald og begravelse af deres pårørende. Arkivalierne viser, at der foregik en del korrespondance mellem kommunen og de pårørende i udlandet frem til midten af 1960'erne. Der blev blandt andet sendt beskrivelser af begravelsen, dødsstedet, beliggenheden, og i nogle tilfælde blev der tilsendt foto af gravstedet. I tiden efter besættelsen hjalp kommunen og kirkegårdsudvalget enkelte udenlandske pårørende med omkostninger og logi i forbindelse med rejsen til krigskirkegården i Frederikshavn. Efter den tyske kapitulation i maj 1945 overgik ansvaret for de tyske flygtninge i Frederikshavn til myndighederne og kommunen. De mange flygtninge blev samlet i de forskellige flygtningelejre i Frederikshavn, Sæby og Skagen. På Frederikshavn krigskirkegård ligger der 243 flygtninge begravet, hvoraf ca. 100 var børn. De tyske flygtninge blev begravet i et område for sig, inddelt i to arealer: et område til børn og et til voksne. De tyske flygtnings gravsteder er også i dag adskilt fra de resterende grave, men med samme stenkors.

Frederikshavn krigskirkegård er i dag hvilested for 1529 ofre for anden verdenskrig, herunder 65 allierede flyvere, 1220 tyske soldater og 243 tyske flygtninge.

Denne lille artikel bygger primært på arkivalier fra Frederikshavn Stadsarkiv, og har derfor et fokus på besættelsestiden set ud fra Frederikshavn kommunes syn. De anvendte arkivalier er dog kun en brøkdel af Frederikshavn Stadsarkivs mange arkivalier, som alle fortæller hver deres historie. Du har også mulighed for at se det materiale, som denne artikel bygger på, eller udforske nogle af de tusinder andre lokale arkivalier som Frederikshavn Stadsarkiv er i besiddelse af. Kontakt Frederikshavn Stadsarkiv, så vil vi meget gerne være behjælpelig med at finde lige det materiale, som interesserer dig.

Arkivar Cand. Mag. Karen Olesen

Frederikshavn Stadsarkiv 2011

A large empty rectangular frame with a dark purple border, intended for content. The frame is centered on the page and occupies most of the available space. The background of the page is white, and there are light green decorative elements in the top right and bottom right corners.